

УДК 364.044.4 : 352 : 06

Сичова В. В.

доктор наук з державного управління, професор,
професор кафедри соціології управління та
соціальної роботи Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна.

Ібрагім Ю. С.

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи та соціальної
педагогіки КЗ «Харківська гуманітарно-
педагогічна академія» Харківської обласної ради,
президент ГО Асоціація багатодітних сімей
«АММА»

СОЦІАЛЬНА РОБОТА З БАГАТОДІТНИМИ СІМ'ЯМИ В М. ХАРКОВІ

У статті проаналізовано напрями проведення соціальної роботи органами місцевого самоврядування та громадськими організаціями з багатодітними сім'ями у м. Харкові. Доведено, що системна та якісна соціальна робота з такими родинами сприяла збільшенню їх кількості, що підтверджено відповідними статистичними даними. З'ясовано існуючі проблеми у проведенні повноцінної соціальної роботи з багатодітними родинами у м. Харкові після 2014 р. Обґрунтовано, що чинниками поліпшення соціального благополуччя багатодітних сімей є взаємодія органів місцевого самоврядування та громадських організацій, а також залучення багатодітних сімей до суспільно-корисної діяльності.

Ключові слова: соціальна робота, багатодітні сім'ї, соціальні послуги, посвідчення, почесне звання, органи місцевого самоврядування, громадські організації.

В статье осуществлен анализ направлений проведения социальной работы органами местного самоуправления и общественными организациями, с многодетными семьями в г. Харькове. Доказано, что системная и качественная социальная работа с такими семьями способствует увеличению их количества, что подтверждено соответствующими статистическими данными. Определены существующие проблемы в проведении полноценной социальной работы с многодетными семьями в г. Харькове после 2014 г. Обоснованы факторы улучшения социального благополучия многодетных семей: взаимодействие органов местного самоуправления и общественных организаций, а также привлечение многодетных семей к общественно-полезной деятельности.

Ключевые слова: социальная работа, многодетные семьи, социальные услуги, удостоверение, почетное звание, органы местного самоуправления, общественные организации.

The article is written for to examine how local authorities and public organizations realize the social work with the large families in Kharkov. Concrete statistical data have already shown that systematic and quality social work with such type of families contributes to increase their number. Also, within the framework of this article are determined the problems of the conduction of full-fledged social work with the large families of Kharkov that were noted after 2014. At the end of the article are proposed and explained the main factors of improving of the social well-being with families with many children, namely interaction of local authorities and public organizations, as well as involving of large families into socially useful activities.

Key words: the social work with the large families, the social services, the certificate, the honorary title, local authorities, non-governmental organizations.

В умовах ринкової трансформації української економіки соціально-демографічний склад сім'ї, зокрема, кількість дітей, стала відчутним чинником впливу на рівень добробуту сім'ї. З погляду отримуваних доходів та можливостей споживання найбільш уразливими категоріями населення в Україні є багатодітні сім'ї. Військовий конфлікт на сході України, зниження рівня життя, труднощі з працевлаштуванням погіршили стан більшості багатодітних сімей в Україні. Неналежне виконання батьківських обов'язків, зростання невротизації та алкоголізації, наркоманії, злочинності тощо, у першу чергу, стосуються багатодітних сімей. Вищезазначене актуалізує необхідність надання багатодітним сім'ям якісних соціальних і адміністративних послуг в умовах децентралізації державного управління, здійснення якісної соціальної роботи.

Наукові роботи С. Вершловського, С. Гіля, І. Зверевої, А. Капської, Г. Лактіонова, Л. Міщик, Ю. Поліщука, О. Рассказової, А. Рижанової, Л. Штефан, С. Харченко розкривають теоретичні основи соціальної роботи з сім'єю, дітьми та молоддю. Особливості технології соціальної роботи з багатодітною родиною аналізували О. Агарков, Д. Арабаджиев, Т. Єрохіна, В. Кузьмін, І. Мещан, В. Попович. Проблеми соціальної підтримки багатодітних сімей в Україні досліджували Л. Волинець, А. Зінченко, О. Карпенко, Н. Комарова, Ю. Левковський, С. Толстоухова, М. Цимбалюк, В. Шишкін, І. Чеховська. На особливий інтерес заслуговують роботи А. Антонова, Н. Басова, О. Безпалько, Ю. Ібрагім, що обґрунтовують потенціал багатодітної сім'ї, її найбільшу придатність і гнучкість для реалізації особистісних та суспільних потреб.

Останнім часом з'являються регіональні дослідження з соціального захисту багатодітних сімей Л. Безтелесної, Г. Юрчик, Ю. Нагай. Разом із тим, проблема соціальної роботи з багатодітними сім'ями в окремих регіонах є малодослідженою. Також відсутні наукові роботи, присвячені аналізу стану та проблем соціальної роботи з багатодітними сім'ями в м. Харкові, що обумовлює інтерес до зазначеної теми.

Метою статті є з'ясування напрямів і проблем у здійсненні соціальної роботи органами місцевого самоврядування та громадськими організаціями з багатодітними сім'ями у м. Харкові.

Статус багатодітної сім'ї встановлюється відповідно до положень Закону України «Про охорону дитинства» (2005 р.). За законодавством України, багатодітна сім'я – це така, «в якій подружжя (чоловік та жінка) перебуває у зареєстрованому шлюбі, разом проживає та виховує трьох і більше дітей, у тому числі кожного з подружжя, або один батько / одна мати, який / яка проживає разом із трьома і більше дітьми та самостійно їх виховує» [1]. До складу багатодітної сім'ї входять також діти не старше 23 років, які навчаються за денною формою навчання у загальноосвітніх, професійно-технічних та вищих навчальних закладах до їх закінчення.

До категорії багатодітних сімей не належать дитячі будинки сімейного типу та прийомні сім'ї, у яких проживають троє та більше дітей, або сім'ї з кількістю дітей не менше трьох, над якими встановлено опіку чи піклування.

Встановлення визначеної межі народжуваності в українців – 1-2 дитини спричинило одну з найгостріших соціально-демографічних проблем України – депопуляцію населення. Через низьку народжуваність наша країна щорічно втрачає (порівняно з 1990 роком) приблизно 170 тис. населення. В Україні з 1989 р. до 2008 р. простежувалася тенденція швидкого зниження (на 67 %) кількості сімей із трьома і більше дітьми: з 667,3 тис. (у 1989 р.) – 219,98 тис. (у 2008 р.) (рис. 1) [2, с. 25; 3].

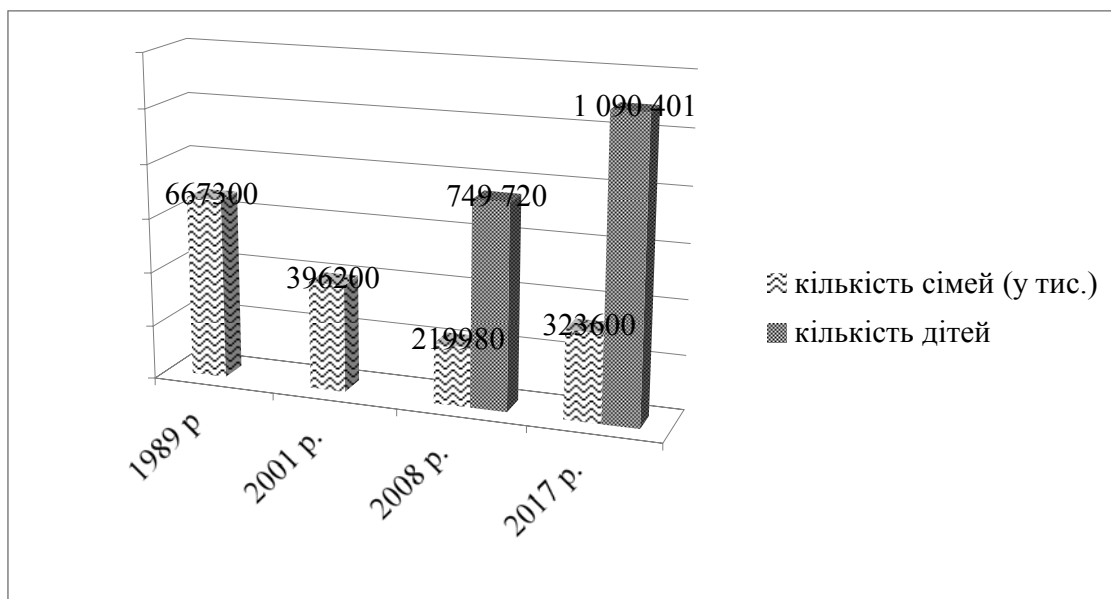

Рис.1. Динаміка кількості багатодітних сімей та дітей в них в Україні (1989–2017 рр.)

Багатодітні сім'ї у незалежній Україні асоціювалися з матеріально неблагополучними, частина населення ставилася до них з пересторогою. Так, за даними соціально-демографічного обстеження «Сім'я і діти», проведеного у 2008 р., більше, ніж чверть опитаних ставилася до багатодітної родини негативно або співчутливо. [2, с. 25]. Через низький матеріальний рівень багатодітні сім'ї часто є малозабезпеченими.

Починаючи з 2008 р. до 2017 р. простежувалося збільшення (на 47 %) кількості багатодітних сімей і дітей (на 45 %), які в них виховувалися. У першу чергу, зросла кількість багатодітних сімей із 3-ма дітьми. У 2017 р. в Україні нараховувалося 323,6 тис. сімей, у яких виховувалося майже 1,1 млн дітей (рис. 1) [4; 5, с. 93]. Разом із тим, на жаль, це зростання не перевищило падіння за попередній період: загальне падіння кількості багатодітних сімей з 1989 р. до 2017 р. склало 52 %.

У 2017 р. 245,7 тис. багатодітних українських сімей мали по троє дітей, 47,9 тис. – по четверо, 17,4 тис. – по п'ятеро. Близько 648 сімей виховувало по десятеро і більше дітей [4]. Проте в законодавстві відсутня диференціація багатодітних сімей. У цілому частка багатодітних родин в Україні становить менше 3 % від загальної кількості сімей. Найбільше багатодітних родин традиційно налічується у Львівській, Рівненській, Одеській, Дніпропетровській, Закарпатській, Донецькій областях.

З 2008 р. було запроваджено єдиний облік багатодітних сімей у країні [3]. На місцевому рівні реєстрацію багатодітних сімей у м. Харкові почали здійснювати районні комітети у справах сім'ї, молоді та спорту Департаменту у справах сім'ї, молоді та спорту Харківської міської ради (далі – районні комітети). Так, за згодою батьків багатодітних родин, співробітником комітету заповнювалася «Картку обліку багатодітної сім'ї» за формою, затвердженою наказом Міністерства у справах сім'ї, молоді та спорту (2008 р.) [6]. Цей етап ставав початковим для проведення соціальної роботи з даною категорією сімей. На підставі аналізу даних, занесених у вищезазначену картку, робилася соціальна діагностика – з'ясовувався стан і потреби сім'ї з метою проведення подальшої соціальної роботи.

Якісна соціальна робота з вищезазначеними сім'ями неможлива без координаційної взаємодії районних комітетів із відповідними районними центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (далі – ЦСССДМ). Після реєстрації багатодітної сім'ї, в разі з'ясування про її складні життєві обставини, районні комітети мають інформувати відповідний районний ЦСССДМ про стан і проблеми багатодітних сімей, які стали на облік. Фахівці ЦСССДМ із свого боку проводять соціальне інспектування, заповнюють акти обстеження багатодітних сімей. Соціальну роботу з сім'ями прийнято визначати за такими напрямками: 1) екстрені дії, спрямовані на виживання родини (термінова соціальна допомога, надання притулку, негайне вилучення з родини дітей, що зазнають жорстокого ставлення, перебувають у небезпеці

чи залишені без піклування батьків); 2) діяльність, спрямована на підтримку стабільності родини; 3) заходи, спрямовані на соціальний розвиток родини та її членів.

Соціальна робота з багатодітними сім'ями проводиться за різними формами: *індивідуальна* робота з кожним членом родини, *спільна* робота з усіма членами родини; *групова* робота за межами родини.

Індивідуальна робота спрямована на формування в окремих членів родини позитивного досвіду ставлення один до одного, до себе, до сім'ї (доброзичливих стосунків між членами сім'ї; розуміння труднощів інших членів родини; усвідомлення необхідності взаємопідтримки); а також планування сімейного бюджету, ведення домашнього господарства, організації дозвілля [7]. У результаті індивідуальної роботи кожний член сім'ї має і навчитися вирішувати свої особисті проблеми.

Спільна робота з усією родиною спрямована на налагодження внутрішньосімейних стосунків через спільне обговорення проблем і конфліктів, на спільне усвідомлення основної проблеми сім'ї, дійсних причин конфліктів, з'ясування альтернативних засобів поведінки [7]. У результаті всі члени сім'ї усвідомлюють свої помилки в повсякденному сімейному житті, навчаються конструктивним формам спілкування, мають замінити неконструктивні дії конструктивними.

Групова робота пов'язана з комунікацією з іншими сім'ями (досвід налагодження контактів і спілкування з іншими людьми задля запобігання соціальній ізоляції); співпрацю з представниками місцевої влади та громадських організацій соціального спрямування (святкування сімейних подій, організація канікул, дозвілля, спільні заходи для всієї родини тощо) [7]. У результаті групової роботи членів різних родин, сім'ї отримують досвід подолання проблемних ситуацій, установлення соціальних контактів.

Міський ЦСССДМ «Довіра» здійснює соціальну, координаційну, організаційно-методичну, фінансово-господарську роботу.

Соціальна підтримка багатодітних сімей з боку органів місцевої влади, підвищення якості соціальних послуг, проведення системної соціальної роботи, зростання рівня соціальної захищеності багатодітних сімей призвели до збільшення кількості багатодітних сімей у м. Харкові. З кінця 2013 р. до кінця 2017 р. кількість харківських багатодітних сімей зросла з 3238 (в яких виховувалося 10733 дитини) до 4756 (у яких виховувалося 15425 дітей) (рис. 2) [8]. За чотири роки простежується збільшення кількості сімей на 47 %, а дітей – 44%.

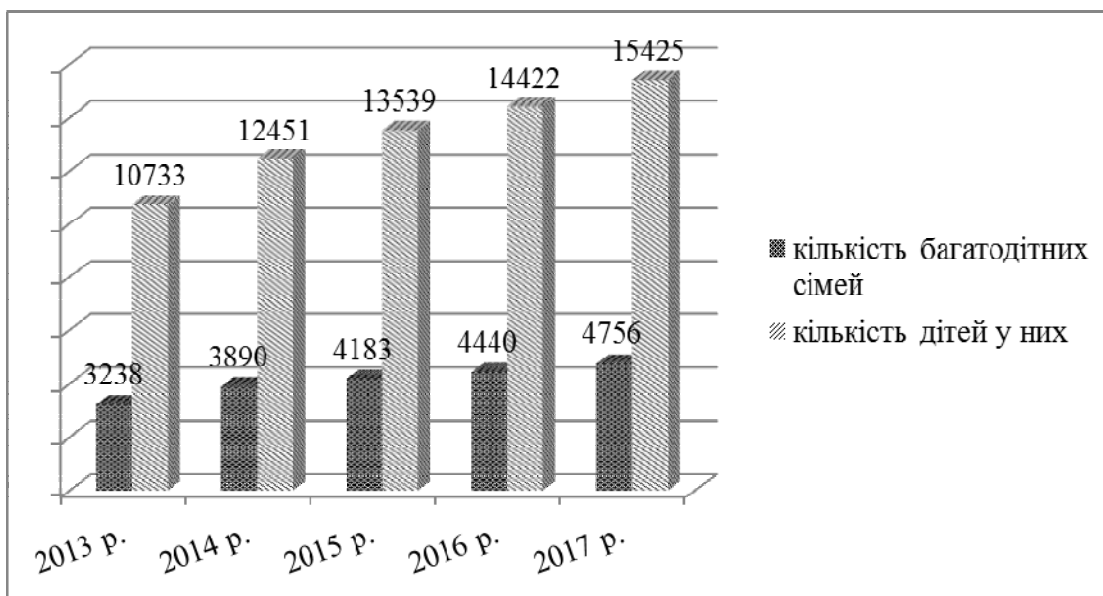

Рис. 2. Динаміка кількості багатодітних сімей у м. Харкові (2013–2017 рр.)

Статистика за останні півтора роки засвідчила зростання кількості багатодітних сімей усіх категорій у місті. Так, у травні 2016 р. у м. Харкові проживало 3535 сімей, в яких виховувалося 3 дітей; 498 сімей із 4 дітьми, 139 сімей із 5 дітьми; 46 сімей із 6 дітьми; 22 сім'ї із 7 дітьми; 7 сімей із 8 дітьми; 6 сімей

із 9 дітьми; 1 сім'я з 10 дітьми. Діти, які виховувалися в багатодітних сім'ях, склали 7,5% дітей м. Харкова (рис. 3) [8].

На початок 2018 р. у м. Харкові налічується 3946 багатодітних сімей, в яких виховується 3 дітей; 567 сімей із 4 дітьми; 156 сімей із 5 дітьми; 41 сім'я із 6 дітьми; 27 сімей із 7 дітьми; 12 сімей із 8 дітьми; 5 сімей із 9 дітьми; 2 сім'я з 10 дітьми (рис. 4) [8].

Слід зазначити, що кількість багатодітних сімей у м. Харкові зростає в основному за рахунок мешканців територіальної громади, частково – за рахунок вимушено переміщених осіб.

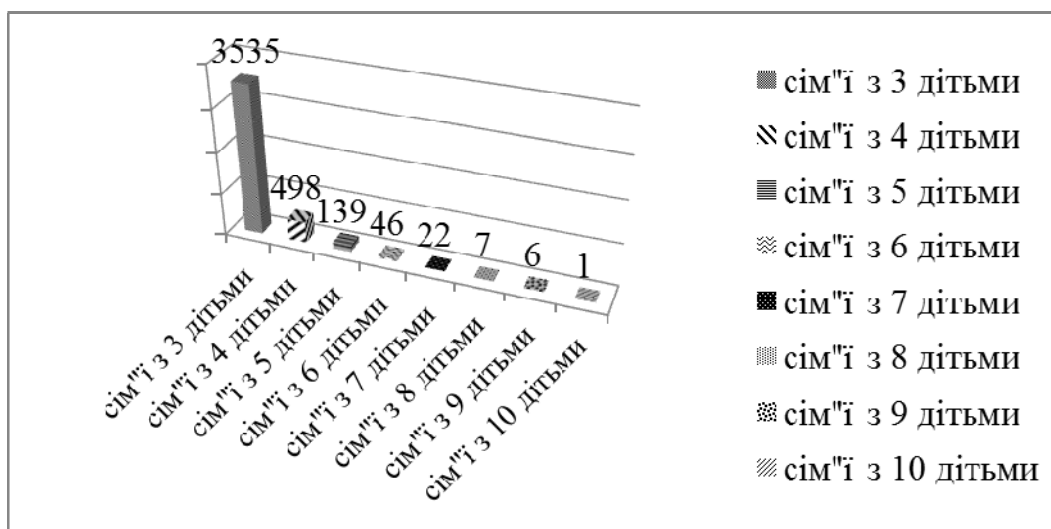

Рис. 3. Кількість багатодітних сімей у м. Харкові у травні 2016 р.

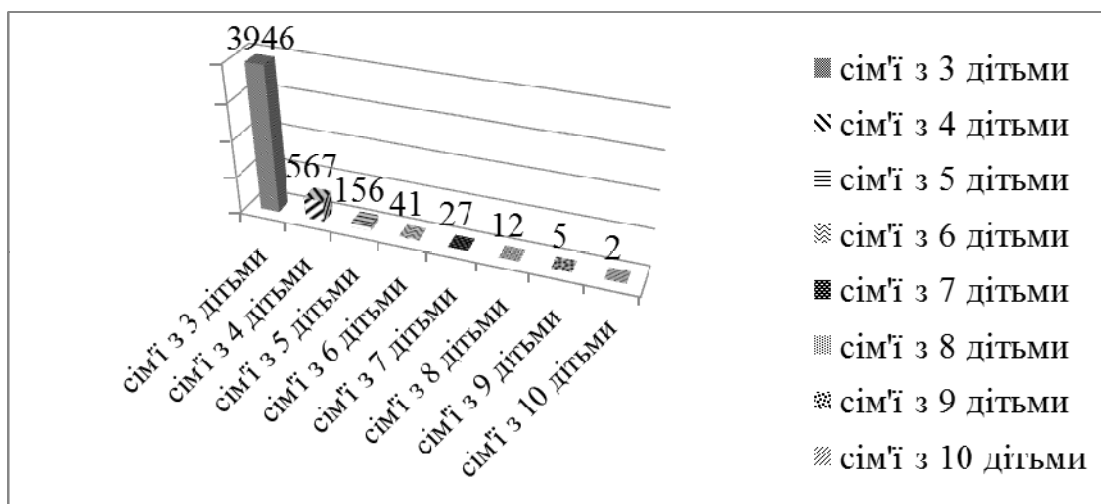

Рис. Кількість багатодітних сімей у м. Харкові на початок 2018 р.

Офіційна статистика, на жаль, не повною мірою відбиває реальну кількість багатодітних сімей та їх склад. Громадський осуд та зневажливе ставлення до багатодітних сімей, що має місце й сьогодні, накладає відбиток на психологічний стан останніх, інтеграцію їх у «малодітне» суспільство. Усе частіше в матеріально забезпечених сім'ях і в тих, що мають досить високий рівень освіченості й культури, спостерігаються спроби приховати свій статус, відмовитися від державних пільг тощо.

Підставою отримувати статус малозабезпеченої родини та шукати підтримки у різних інстанціях (державних структурах та установах, недержавних фондах і організаціях) стають низький матеріальний рівень багатодітної сім'ї, відсутність самостійної можливості вирішити питання забезпечення дітей, шкідливі звички та педагогічна неспроможність гідно виховувати дітей. Тож певна кількість багатодітних сімей, що не підпадають під категорію малозабезпечених, ігнорують відповідну реєстрацію в районних комітетах, не оформлюють посвідчення та не претендують на отримання будь-яких пільг, передбачених законодавством.

Члени родин, які були занесені в Реєстр багатодітних сімей, мають отримати *посвідчення*, відповідно, дитини та батьків багатодітних сімей. Протягом 2010-2013 рр. видачу даних посвідчень – батьків багатодітної сім'ї (одне на двох) і посвідчення дітей з багатодітної сім'ї (по досягненню 6-річного віку) – за місцем реєстрації сімей здійснювали структурні підрозділи Департаменту у справах сім'ї, молоді та спорту Харківської міської ради – районні комітети у справах сім'ї, молоді та спорту. На підставі наданих необхідних документів від батьків багатодітної сім'ї комітети також продовжували термін дії відповідних посвідчень [9]. Останні є підставою для надання певних *пільг* дітям і батькам сім'ям зазначених категорій.

Безпосередній контакт громадян, які зверталися до зазначених районних комітетів із приводу отримання посвідчень, заповнення «Картки обліку багатодітної сім'ї», первинний аналіз стану, потреб, проблем багатодітних сімей, з'ясування методів соціальної роботи дозволяли розпочати системну та якісну соціальну роботу з багатодітними сім'ями в координації з районними та міським ЦСССДМ, а також службою у справах дітей. Соціальна робота з багатодітними родинами містила ведення їх повноцінного обліку, визначення їх потреб, виявлення сімей, що перебували в складних життєвих умовах, забезпечення захисту прав дітей.

З початку 2014 р. видача та пролонгація дії посвідчень батьків і дитини з багатодітної сім'ї у м. Харкові були віднесені до переліку адміністративних послуг [10], що стали надаватися через Центр надання адміністративних послуг (далі – ЦНАП) у м. Харкові. Натомість у «Переліку адміністративних послуг органів виконавчої влади, які надаються через центр надання адміністративних послуг» [11] зазначені послуги не відносяться до адміністративних. Слід зазначити, що видача та пролонгація посвідчень батьків і дитини з багатодітної сім'ї не підпадають повною мірою під визначення ані соціальних, ані адміністративних послуг. *Соціальною* послугою є «комплекс заходів із надання допомоги особам, окремим соціальним групам, які перебувають у складних життєвих обставинах і не можуть самостійно їх подолати, з метою розв'язання їхніх життєвих проблем» [12, ст. 1, 5]. *Адміністративною* послугою вважається «результат здійснення владних повноважень суб'єктом надання адміністративних послуг за заявою фізичної або юридичної особи, спрямований на набуття, зміну чи припинення прав та/або обов'язків такої особи відповідно до закону» [13, ст. 1].

Передбачалося, що зміна надавача послуги (видачі та пролонгації відповідних посвідчень багатодітним) через ЦНАП, а не відповідними районними комітетами, а також її сутності (вилучення її з розряду соціальних послуг і занесення до розряду адміністративних послуг) мали б прискорити процес, підвищити її якість. Проте ці модифікації не скоротили, а збільшила час на отримання послуги. Замість видачі відповідного посвідчення протягом 2–3 днів, а його пролонгації – протягом 10-20 хвилин (як було до 2014 р.), термін надання даної послуги через ЦНАП м. Харкова розтягнувся в середньому до 7 днів. У Харкові зазначена адміністративна послуга є третьою за кількістю звернень та становить близько 3000 звернень у рік (поступається лише видачі довідок з місця проживання та зверненнями на розміщення реклами) [8]. Тому в ЦНАП м. Харкова відбувалося накопичення невиконаних заявок на видачу відповідних посвідчень, що було порушенням Закону України «Про адміністративні послуги». До моменту отримання посвідчень дітей і батьків багатодітних сімей члени останніх не можуть користуватися деякими пільгами – безкоштовним проїздом.

Крім того, що зазначені зміни бенефіціарами сприймалися як погіршення якості послуг, вони негативно вплинули на якість соціальної роботи з багатодітними сім'ями в цілому. Відбулася втрата особистого контакту фахівця районного комітету з багатодітною сім'єю; знизилася якість ведення повноцінного обліку останніх; погіршилася координація всіх структур, що були включені в соціальну роботу з відповідною категорією сімей, а також якість соціальних послуг.

Погіршення якості соціальної роботи з багатодітними сім'ями може негативно сказатися на благополуччі родини, зміцненні та розвитку сімейного способу життя. Поняття «благополуччя», на відміну

від поняття «добробут», означає не лише «матеріальне забезпечення», «майнове благополуччя», але й «щасливе життя».

Соціальне благополуччя – є найвищою соціальною цінністю, з якою пов'язані життєво важливі інтереси будь-якої особистості (рівень володіння матеріальними благами, добробут, споживчі стандарти, етичні та релігійні норми, безпека, житлові та екологічні умови, свобода самореалізації тощо). Воно розглядається як показник ефективності функціонування соціальної сфери, стан соціального самопочуття кожної особистості, рівня впевненості у завтрашньому дні, добробуту та якості життя сім'ї та її членів. Певною мірою показники соціального благополуччя сімей із дітьми, є критеріями результативності політики держави.

Важливим критерієм соціального благополуччя є показник соціальної адаптованості сім'ї з дітьми, який пов'язують з її здатністю ефективно спілкуватися та налагоджувати здорові міжособистісні стосунки, адаптуватися до соціальних норм і правил, що існують у суспільстві, взаємодіяти з державними інституціями.

Батьки та діти з благополучних сімей мають розвинені комунікативні навички, уміють слухати і говорити, уникають непорозуміння; доброзичливі у спілкуванні, демонструють толерантність і повагу до співрозмовника, їх манера спілкування викликає повагу до них; у разі конфлікту дбають про інтереси всіх сторін, здатні запропонувати взаємовигідне рішення або піти на компроміс; легко знайомляться, добре почувуються навіть у незнайомій компанії; уміють дружити й обирати хороших друзів, дбають про доброзичливі сімейні стосунки; уміють надавати й отримувати допомогу, працювати в команді; здатні мотивувати і переконувати, бути лідером і вести за собою.

Проявами соціального неблагополуччя багатодітних сімей можуть бути часті конфлікти та непорозуміння між батьками та дітьми, батьками та родичами; відсутність близьких друзів, відчуття самотності окремих членів сім'ї; надмірна сором'язливість, нездатність звернутися по допомогу; нездорові стосунки в сім'ї, у школі, з однолітками.

В умовах існуючих структурних змін у м. Харкові для запобігання погіршенню соціального благополуччя багатодітних сімей значний сегмент соціальної роботи взяли на себе інституції громадянського суспільства, зокрема, громадські організації (ГО).

В Україні зареєстровані тисячі ГО, частина яких має за мету надання всебічної підтримки багатодітним сім'ям. Проте не всі вони працюють активно. Серед тих, хто здійснює значний внесок у соціальну підтримку багатодітних сімей, варто назвати ГО «Асоціація багатодітних сімей «АММА» (м. Харків), «Спілку батьків багатодітних сімей» (м. Чорноморськ (колишній Іллічівськ)), ГО багатодітних сімей «Едельвейс» (м. Київ), «Спілку багатодітних сімей «Родина», «Раду багатодітних сімей Київського району м. Одеси», «Спілку багатодітних родин Львівщини «Щаслива родина» та багато інших організацій [14, с. 106–107].

У 1994 році в Харкові було зареєстровано та діяли 9 громадських організацій, які охоплювали роботою 9 районів міста. Кожна організація об'єднувала по 400-500 сімей, у яких середня кількість дітей становила 4-5 осіб. Тобто, в порівнянні з офіційною статистикою, саме сім'ї з великою кількістю дітей, які потребували підтримки, самоорганізувалися з метою покращення свого добробуту, вирішення складних питань із забезпечення дітей.

На початок 2018 р. у Харкові зареєстровано 7 відповідних ГО, при чому 2 з них були створені нещодавно, охоплюють незначну кількість багатодітних сімей. На сьогодні в Харкові з організацій, які починали роботу у 90-х роках ХХ ст., залишилась і активно працює ГО «Асоціація багатодітних сімей «АММА», яка зараз налічує більше 500 сімей – її членів. Серед них 285 (57%) сімей, у яких 3 дитини, 125 (25%) – по 4 дитини, 50 (10%) – по 5 дітей, 25 (5%) – по 6 дітей, 10 (2%) – по 7 дітей, 5 (1%) – по 8 і більше дітей. Зазначені дані свідчать про те, що за останні 2 десятиліття середня кількість дітей у багатодітних сім'ях, які потребують соціальної підтримки та звертаються до громадських організацій, знизилася до 3-4 дітей.

Саме громадські організації, що здійснюють соціальну підтримку багатодітних сімей, проводять значну індивідуальну, спільну та групову соціальну роботу. Вони надають соціально-педагогічну підтримку сім'ям груп ризику у відстоюванні їх прав на сприятливе оточуюче середовище, профілактиці негативних явищ, організації виховного дозвілля, розробці та впровадженні нових освітньо-розвиваючих технологій. ГО не лише надають психологічну, соціальну, медичну допомогу, соціально-педагогічні, культурно-просвітницькі послуги, але й залучають багатодітні сім'ї до самопомоги [14, с. 106].

Останнім часом з метою підвищення соціального благополуччя багатодітних родин актуалізується такий напрям у діяльності зазначених ГО, як формування активної життєвої позиції даної категорії сімей. ГО «Асоціація багатодітних сімей «АММА» залучає своїх членів до суспільно-корисних справ, виховання гуманності та свідомості особистості, захисту прав і свобод членів сім'ї та створення умов для їх самореалізації.

Залучення членів багатодітної родини, в якій виховуються 3 та більше неповнолітніх дітей, до діяльності в громадській організації дає їм можливість розвивати комунікативні, організаторські та лідерські якості, реалізувати особистісний та творчий потенціал, власні ініціативи, учитися толерантності, розширювати світогляд. Не лише батьки, а й діти набувають навичок самореалізації у різних видах суспільно-корисної діяльності, зокрема, волонтерській роботі, що допомагає їм знайти своє місце в суспільному житті, відчутти причетність до державних справ.

Одним із показників якості соціальної роботи з багатодітними сім'ями, а також видом соціальної підтримки багатодітних родин можна вважати присвоєння почесного звання України «Мати-героїня» за конкретні заслуги матері у справі виховання дітей, її авторитет. Законом України «Про внесення зміни до статті 10 Закону України «Про державні нагороди України» (2004 р.) почесне звання України «Мати-героїня» набуло статусу державної нагороди. Таким почесним званням відзначаються жінки, які народили та виховали до восьмирічного віку п'ятьох і більше дітей, у т.ч. дітей, усиновлених у встановленому законодавством порядку [15, ст. 9]. Насамперед особлива увага звертається на духовні, моральні якості осіб, які представляються до присвоєння почесного звання. Враховуються конкретні заслуги матері у справі виховання дітей, її авторитет, вагомий особистий внесок у створення сприятливих умов для здобуття дітьми освіти, розвитку їх творчих здібностей, формування високих духовних і моральних якостей, за материнську самовідданість, забезпечення умов для повноцінного розвитку здорових, гармонійно розвинутих особистостей, громадян незалежної України.

Безумовно, це сприяє створенню позитивного іміджу багатодітної сім'ї в громаді, формуванню активної життєвої позиції, стимулює такі родини до відповідального ставлення до праці, освіти, участі в громадській діяльності.

Указом Президента України (2007 р.) запроваджено виплату одноразової винагороди (в розмірі 10 прожиткових мінімумів) жінкам, яким присвоєно почесне звання України «Мати-героїня» [16]. Даний указ активізував процес нагородження жінок відповідним почесним званням. Так, якщо у період 2004 – 2007 років 2 059 жінок отримала почесне звання України «Мати-героїня», то у 2009 році – 23 696, що у 10 разів більше. З 2004 р. по 2011 р. відповідне почесне звання отримали 71446 жінок. З січня 2012 р. до тепер в Україні простежується тенденція до поступового зменшення кількості багатодітних жінок, яким присвоєно почесне звання України «Мати-героїня»: 35 тис. (у 2012 р.), майже 20 тис. (2013), понад 3 тис. (у 2014 р.), 2707 (у 2015 р.), 1085 (у 2016 р.), у т.ч. 26 із Харківської області; 956 (у 2017 р.), у т.ч. 14 із Харківської області [17; 18].

Станом на 2014 р. у м. Харкові налічувалося 238 жінок, яким присвоєно почесне звання України «Мати-героїня», у 2017 р. – 261 жінка [8]. Оформленням нагородних документів займаються районні комітети у справах сім'ї, молоді та спорту Департаменту у справах сім'ї, молоді та спорту Харківської міської ради (ХМР). Ними порушується клопотання про присвоєння почесних звань. Оформлення документів також передбачає здійснення соціальної діагностики: проведення бесід членів районних комітетів із батьками та дітьми багатодітних родин, аналізу ситуації вдома, на роботі (на підставі копій трудової книжки, характеристик дітей з місця навчання, роботи). Якщо жінка працює, висунення кандидатури до присвоєння зазначеної державної нагороди здійснюється за місцем роботи кандидатки, у трудових колективах установ, організацій, підприємств.

На основі всіх необхідних зібраних документів органами місцевого самоврядування складається нагородний лист, який подається до Голови Харківської обласної державної адміністрації (ХОДА). ХОДА відправляє нагородний пакет документів на попереднє погодження до Міністерства соціальної політики України, після чого – до Адміністрації Президента України для прийняття остаточного рішення про присвоєння почесного звання України «Мати-героїня».

Представляється дуже важливим, що в ухваленій ХМР Комплексній програмі реалізації гендерної та сімейної політики в місті Харкові на 2018-2021 роки (листопад 2017 р.) передбачені комунікативні заходи (форуми, брифінги, семінари, круглі столи), спрямовані на збереження та популяризацію національних

культурних сімейних традицій і цінностей на засадах партнерства та взаємоповаги, підвищення престижу багатодітних сімей [19].

Таким чином, соціальна робота з багатодітними сім'ями в м. Харкові досить успішно здійснюється завдяки злагодженій взаємодії органів місцевого самоврядування та громадських організацій. Районні комітети у справах сім'ї, молоді та спорту Департаменту у справах сім'ї, молоді та спорту Харківської міської ради, районні та міський центри соціальних служб у справах сім'ї, дітей та молоді, служби у справах дітей проводять соціальну діагностику, визначають методи соціальної роботи та здійснюють соціальну підтримку, в разі необхідності соціальний супровід даної категорії сімей, координуючи свої дії.

Проблеми у проведенні повноцінної соціальної роботи з багатодітними родинami виникли після певних структурних змін у м. Харкові, пов'язаних із передачею функцій видачі посвідчень батьків і дитини з багатодітної сім'ї Центру надання адміністративних послуг. Разом із тим, в умовах існуючих структурних змін активізувалася соціальна робота громадських організацій. Взаємодія органів місцевого самоврядування та громадських організацій є чинником запобігання погіршенню соціального благополуччя багатодітних сімей. ГО «Асоціація багатодітних сімей «АММА» вбачає пріоритетним напрямом своєї діяльності на даному етапі залучення багатодітних сімей до активної діяльності в громадській організації, до суспільно-корисних справ.

Соціально благополучна та здорова сім'я, що виступає повноцінним соціальним суб'єктом, здатна допомогти собі та стимулювати державу до позитивних змін.

Література:

1. Про охорону дитинства [Текст] : Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 11. – Ст. 202.
2. Сім'я та сімейні відносини в Україні: сучасний стан і тенденції розвитку. – К. : ТОВ «Основа-Принт», 2009. – 248 с.
3. Сім'я та демографічна політика [Електронний ресурс] : Сайт Міністерства молоді та спорту України. – Режим доступу : <http://www.sport.gov.ua/index/ua/material/44>
4. Сім'я [Електронний ресурс] : Сайт Міністерства соціальної політики. – Режим доступу : <http://www.msp.gov.ua/content/simya.html>
5. Сичова В.В. Надання адміністративних послуг багатодітним сім'ям у м. Харкові: стан і проблеми / В.В. Сичова, В.А. Сичов // Державне управління і національна безпека (EPRGNS 2016) : зб. матеріалів І міжнар. наук.-пр. конф., 29.09.2016, Київ. – К., 2016. – С. 93–95.
6. Про єдиний облік багатодітних сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах [Електронний ресурс] : Наказ Міністерства сім'ї, молоді та спорту від 13.08.2008 N 3337 (Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 5 вересня 2008 р. за N 815/15506). – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0815-08>.
7. Технологія соціального супроводу сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://bahmat.at.ua/SOTS_SUPROVID/soc.suprovid.pdf
8. За даними Департаменту сім'ї, молоді та спорту Харківської міської ради: на правах рукопису.
9. Деякі питання виготовлення та видачі посвідчень батьків та дитини з багатодітної сім'ї [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 02.03.2010 № 209. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/209-2010-%D0%BF>
10. Про затвердження переліку послуг, які надаються через Центр надання адміністративних послуг м. Харкова [Електронний ресурс] : Розпорядження Харківського міського голови від 11.12.2013 р. – Режим доступу : http://www.gov.lica.com.ua/b_text.php?type=3&id=57246&base=27.
11. Деякі питання надання адміністративних послуг органів виконавчої влади через центри надання адміністративних послуг [Електронний ресурс] : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.05.2014 р. № 523-р. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/523-2014-%D1%80>
12. Про соціальні послуги [Текст] : Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – N 45. – Ст. 358.
13. Про адміністративні послуги [Текст] : Закон України // Відомості Верховної Ради. – 2013. – № 32. – Ст. 409.

«SOCIOПРОСТІР: the interdisciplinary online collection of scientific works on sociology and social work», № 7 (2018)

«SOCIOПРОСТІР: междисциплинарный электронный сборник научных работ по социологии и социальной работе», № 7 (2018)

«SOCIOПРОСТІР: міждисциплінарний електронний збірник наукових праць з соціології та соціальної роботи», № 7 (2018)

14. Ібрагім Ю.С. Соціально-педагогічна підтримка багатодітних сімей громадськими організаціями: проблеми та перспективи / Ю. С. Ібрагім // Зб. наук. праць «Педагогіка та психологія». – Харків, 2015. – Вип. – № 48. – С. 100– 108.

15. Положення про почесні звання України [Електронний ресурс] : затверджено Указом Президента України від 29 червня 2001 року N 476/2001. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/476/2001>

16. Про одноразову винагороду жінкам, яким присвоєно почесне звання України «Мати-героїня» [Електронний ресурс] : Указ Президента України від 25.12.2007 № 1254. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1254/2007>

17. Президент присвоїв звання «Мати-героїня» 1 085 українським жінкам [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/news/prezident-prisvoyiv-zvannya-mati-geroyniya-1-085-ukrayinskim-37075>

18. Президент присвоїв почесне звання «Мати-героїня» 956 українкам [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/news/prezident-prisvoyiv-pochesne-zvannya-mati-geroyniya-956-ukra-44914>

19. Комплексна програма реалізації гендерної та сімейної політики в місті Харкові на 2018-2021 роки [Електронний ресурс] : затверджена Рішенням 16 сесії Харківської міської ради Харківської області 7 скликання від 08.11.2017 № 833/17. – Режим доступу : <http://kharkiv.rocks/reestr/663869>.